



# Nyhetsbrev från

NAV-industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Nummer 4

November 2019

[info@navivast.se](mailto:info@navivast.se)



**ARBETSLIVSMUSEERNAS DAG**

**Skara 25 april 2020 kl. 11-16**

**Vilans Fritidsområde**

# NAVs Nyhetsbrev nr 4 2019

## Första sidan:



*Inbjudna gäster och besökare kan åka tåg från Skara station direkt fram till Arbetlivsmuseernas Dag och dörren till Vilanhallen. En rälsbuss från Skara-Lundsbrunns järnvägmuseum kommer att gå tur och retur hela dagen.  
Foto: Johan Magnusson  
Skara-Lundsbrunns Järnvägar*

## Innehåll:

	sidan
NAVs nyhetsbrev nr 4 2019	2
Ordföranden har ordet	2
Arbetlivsmuseernas Dag 25 april i Skara	3-4
Ordförandeträffen blir nu en NAV-träff	4
Aktuella notiser	5
Iskarl – ett yrke som försvann	6-7
Västra Götalands sju underverk	7
Åkessons loge och gårdsmuseum	8-9
Järnvägen i Västra Götaland – historia, idag och i framtiden	9
Vänereskadern fick pris	10
Historiska maträtter: Ärtor och ärtsoppa	10
Kring en förenings arkiv	11

## Redaktion:

Ola Nilsson	070- 256 14 74	ola.nilsson@navivast.se
Einar Brodin	070- 530 77 79	einar.brodin@navivast.se
Ingvar Kronhamn	076- 881 08 85	ingvar.kronhamn@navivast.se

Vi i redaktionen vet att alla medlemmar och museer har massor av intressant och underhållande material i sina gömmor. Vi är tacksamma för alla synpunkter, ideer, och inte minst alla bidrag, text och bilder till nyhetsbrevet. Skriv till; [nyhetsbrev@navivast.se](mailto:nyhetsbrev@navivast.se)

**Nästa nyhetsbrev kommer i februari 2020.  
(Presstopp 2020-01-31)**

## Ordföranden har ordet

Kylan börjar sätta in, åtminstone här i Göteborg, och vinterjackan behöver vädras. Jag sitter vid köksbordet och reflekterar över ett innehållsrikt år inom NAV. Jag känner mig stolt över vad vi åstadkommer tillsammans.

Nästa år kommer nya aktiviteter: NAV-träffen, Arbetlivsmuseernas Dag i Skara, fortsatt arbete med projektet "Barn- och familjeaktiviteter" och mycket mer.

NAV-träffen, som kommer vara på Höljebacka Brandmuseum, är ett gyllene tillfälle att träffa andra medlemmar. Passa på att utbyta erfarenheter, lära nya saker och ha trevligt. Boka datumet i kalendern redan nu, program kommer senare.

Jag vill tacka för ett givande år, önska alla en riktigt varm och trivsamt julledighet och ser fram emot våra nya gemensamma utmaningar nästa år.

**LISE-LOTTE**

## NAV - industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Box 15, S- 534 21 Vara  
Tel: 072- 246 92 32  
[www.facebook.com/industriocharbetsliv.se](http://www.facebook.com/industriocharbetsliv.se)

Org. nr. 80 24 61- 14 13  
Bankgiro: 780- 73 65

E- post: [info@navivast.se](mailto:info@navivast.se)  
Hemsida: [www.navivast.se](http://www.navivast.se)

# Arbetslivsmuseernas Dag 25 april 2020 i Skara



*Yrkesparaden blev ett uppskattat inslag i Göteborg, nu ändrar vi lite i upplägget, så att vi kan presentera minst 100 yrken.  
Foto: Einar Brodin*

Nästa år är det dags för den sjunde upplagan av Arbetslivsmuseernas Dag. Denna gång drar vi österut till den gamla klassiska orten Skara.

Evenemanget går av stapeln lördagen den 25 april. Platsen är Vilans Fritidsområde med Vilanhallen där det finns plats för många utställare både inomhus och utomhus.

Genomförandet på plats sker i samarbete med Skara-Lundsbrunns Järnvägar och Skara kommun, men vi kommer även att samarbeta med andra lokala föreningar/organisationer för att tillsammans skapa ett bra evenemang. Det blir ett innehållsrikt program med en lång rad aktiviteter. Som utställare kan ni påverka programmet, så våra besökare får en upplevelse som synliggör allt som händer på våra arbetslivsmuseer.



*Stora ytor finns för utställarna utomhus, vill man tar man tåget eller åker med ett veteranfordon.*

*Foto: Johan Magnusson*

**ARBETSLIVS-  
MUSEERNAS DAG**  
**SKARA 25 APRIL 2020 kl.11-16**

Skara-Lundsbrunns Järnvägar kommer att köra rälsbuss mellan järnvägsstationen i centrala Skara och Vilanhallen för besökare. På plats finns stort utrymme för andra gamla veteranfordon att visa upp sig, med eller utan passagerare.



*På Arbetslivsmuseernas Dag står våra barnaktiviteter i focus och ett utmärkt tillfälle för utställarna att synas och höras.*

*Foto: Einar Brodin*

Tema för året är ”Så gjorde vi förr”. I denna rubrik rymms exempelvis gamla yrken, äldre arbetsmetoder, de föremål som användes och inte minst bilder, filmer och muntliga berättelser. Ett exempel på gamla yrken kan ni läsa om på annan plats i detta nummer. Yrkesparaden på Volvo museum 2019, lockade många deltagare och var ett populärt inslag. Nu skruvar vi till det så att det blir ännu bättre.

Vi efterlyser därför fler exempel på olika äldre yrken som finns representerade på våra arbetslivsmuseer. Det är även ett stort intresse för yrken som har försvunnit, föremål som tillhörde yrket eller arbetsmetoder och att berätta om dessa yrken och yrkespersoner 25 april nästa år. Vi tror att ni som läser detta säkert kan bidra med tips. Ring eller maila till någon i redaktionen.

Ett annat planerat inslag under dagen är skattjakt/detektivjakt bland utställarna för barn och föräldrar.

I likhet med tidigare år bjuder vi våra besökare på aktiviteter och upplevelser för alla åldrar. Vi medlemmar och arbetslivsmuseer erbjuder mat, fika, musik, försäljning och underhållning i olika former.

NAV kan som organisation, lägga grunden till evenemanget men det är vi som utställare som tillsammans bestämmer hur stort och bra det blir. Därför behövs vi alla.

Vilans Fritidsområde är lätt att nå med bil och det finns gott om parkeringsplatser. Utställare får separat infart.

Vi hoppas på stor anslutning från våra medlemmar och arbetslivsmuseer (gratis för medlemmar och samarbetspartners). Det finns även möjlighet för andra föreningar och organisationer att medverka. Vi tar redan nu emot preliminära anmälningar. Det är viktigt att vi ser att ni finns, så att vi kan skicka vår information direkt till er.

Anmälningssblankett finns på NAVs hemsida. Se; [www.navivast.se/anmalan-arbetslivsmuseernasdag](http://www.navivast.se/anmalan-arbetslivsmuseernasdag)

**EINAR BRODIN**



## Ordförandeträffen blir nu en NAV-träff



Familjen Fredriksson på Höljebäckas Brandmuseum hälsar oss välkomna till en dag med ideer och inspiration.  
Foto: Höljebäckas Brandmuseum

Lördagen den 25 januari 2020, med start klockan 10.00 bjuder NAV till årets medlemsträff. Platsen är Höljebäckas Brandmuseum strax utanför Trollhättan.

Träffen är en fortsättning på de tidigare ”ordförandeträffarna” som vi haft 2018 och 2019.

Dagen kommer att bli innehållsrik med olika teman och information.

Kartlådor och kartställ kommer att finnas tillgängliga för avhämtning.

Lunch och fika ingår. Dessutom blir det visning av brandmuseet.

Reservera dagen i era kalendrar!

Separat inbjudan med program kommer senare i år.

**EINAR BRODIN**

# Aktuella notiser

## Årsmötet 2020

NAVs årsmöte 2020 kommer att hållas lördagen den 4 april 2020. Platsen är ännu ej fastställd men styrelsen siktar på en plats någonstans i Bohuslän.

Programmet är inte klart men utöver årsmötesförhandlingar kommer det att bli information till medlemmarna.

Vi vill påminna om att enligt stadgarna ska motioner och ärenden som medlemmarna önskar ta upp på årsmötet vara styrelsen tillhanda senast den 31 januari.

Skicka motioner/ ärenden till NAVs kansli i Vara antingen via brev eller via e-post.

EINAR BRODIN

---

---

## Barnaktiviteter på arbetslivsmuseer

NAV har i september lämnat in en ansökan om projektmedel till Västra Götalandsregionen där syftet är att stödja arbetslivsmuseer som vill utveckla befintliga eller nya aktiviteter för barn och familjer på våra arbetslivsmuseer.

NAV menar att denna målgrupp är viktig för att stärka arbetslivsmuseerna som besöksmål och göra dem attraktiva för en större målgrupp. Beslut om NAV får medel till projektet kommer under december.

För mer information kontakta NAV;  
[per.rosen@navivast.se](mailto:per.rosen@navivast.se)

HENRIK OLSSON

---

---

## Bidrag till kulturarvsarbete

Riksantikvarieämbetets årliga bidrag för kulturarvsarbete kan sökas under december och januari månad.

Bidrag kan sökas av arbetslivsmuseer, hembygdsmuseer och ideella kulturarvsorganisationer som syftar till att bevara och utveckla kulturhistoriska värden. Dessa kan vara såväl fysiska som immateriella.

Verksamheten ska vara tillgänglig för allmänheten eller avses bli det.

Mer uppgifter om detta bidrag samt blanketter för ansökan finns på Riksantikvarieämbetets hemsida;  
[www.raa.se/lagar-och-stod/bidrag-anslag-och-fonder/bidrag-till-kulturarvsarbete/](http://www.raa.se/lagar-och-stod/bidrag-anslag-och-fonder/bidrag-till-kulturarvsarbete/)

EINAR BRODIN

## Välkommen till en dag om ”tidsresor”!

Flera kulturarvsföreningar och museer i Västra Götaland, varav en del finns med i Kulturkatalogen Väst, har verksamhet som är inspirerad av ”tidsrese-metoden”. De besökande barnen får pröva sysslor från förr, ha på sig kläder som man hade förr – göra en ”tidsresa” och uppleva hur det kan ha varit att leva förr i tiden.

Britt-Marie Borgström från Jamtli (som varit en föregångare i Sverige när det gäller tidsresepedagogik) kommer att besöka oss i Västra Götaland under två dagar i slutet av november. Det blir två likvärdiga dagar, så välj den som passar bäst beroende på resväg och datum:

- 25 november, Vänersborgs museum eller
- 26 november, Tidaholms museum.

Ingen avgift för dagarna. Vi bjuder på lunch och fika!

Anmälan: Senast 18 november till;  
[bo.ekberg@vgregion.se](mailto:bo.ekberg@vgregion.se) Telefon 070 249 76 40

**BO EKBERG**  
**VÅSTARVET**

Konsulent natur- och kulturarv

---

---

## Årets Arbetslivsmuseum 2020

Det blev Statarmuseet i Skåne som fick utmärkelsen.

Juryns motivering lyder: Med ideellt arbete, envishet och styrka lades grunden till Statarmuseet i Skåne. Här har man grävt i myllan efter berättelser som gör att besökarna idag kan känna historien i händerna, på platsen där den en gång utspelade sig.

Besökarna får en helhetsupplevelse med förståelse för hur djur, människor och brukandet av jorden är beroende av varandra. Här berättas om landsbygdens industriarbetare, statarfamiljens hårda villkor; från mjölkningsplikten till de långa arbetsdagarna på åkern.

Skolklassen får en oförglömlig dag där eleverna kliver rakt in i historien: skurar mattor, sätter potatis och matar grisen. Tack vare Statarmuseets enastående arbete och samverkan sprids kunskapen om statarnas liv vidare till nya generationer.

Bakom utmärkelsen står Arbetets museum i samverkan med ArbetSam (Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd), Statens försvarshistoriska museer, Sjöhistoriska museet och Järnvägmuseet. Priset består av 25 000 kr, en emaljskylt och äran.

PER ROSÉN

## Iskarl – ett yrke som försvann



*Iskarlar i arbete med sågning på Stensjön i Östra Mölndal. Skörda is gjordes här fram till cirka 1949  
Foto: Sven Olof Olsson Arkivbild tillh. Mölndals hembygdsförening*

Iskarlar kallades de yrkesmän som under vintern sågade upp stora isblock på cirka 50x60 cm. Tjockleken var den frusna isens naturliga tjocklek, omkring 20 cm var lämplig. Arbetet var tungt och kallt. I första hand togs isen upp (eller skördades som man sa) i närbelägna sjöar, för att få korta avstånd till lagring och framförallt till distribution. Var det dåliga vintrar i närområdet fick isen hämtas längre norrut.

Isen förvarades i s.k. dösar. De bestod av ett enklare träskjul men med ett tjockt lager av isolering på alla sidor som nästan uteslutande bestod av sågspån men även av halm. På detta sätt kunde isen förvaras minst i ett år.

De verktyg som användes var isbill, ishacka, istång och inte minst de en och halv meter långa issågar, som var det viktigaste verktyget. Yrket som iskarl utvecklades med den industriella perioden. Från början var det hushållen på landet som använde gårdens egna drängar, hade egna isdösar och sålde is i mindre omfattning.



I början av 1900-talet ökade behovet av större mängder is och man kan då tala om att iskarlar blev en yrkesgrupp. Även hästen var en viktig del i arbetet att skörda is. Den använde till att skära isen, ta upp och frakta isblocken till förvaring. Man kan förstå att yrket som iskarl var tungt och kallt. Med åren omkring 1930 ersattes handsågen med motordrivna cirkelsågar. Lastbilen ersatte hästen och skördandet av is blev effektivare.

Isen i varierande storlek såldes sedan under sommaren, i många fall till de familjer som ägde ett isskåp. Isskåp fanns på företag, hotell och restauranger och i bättre hem fram till 1950-talet när de första kylskåpen och frysboxarna började tillverkas.

Den svenske uppfinnaren Baltzar von Platen (1898–1984) manifesterade köldprincipen i användbara kylskåp på 1920-talet, (det är inte samma Baltzar von Platen 1766–1829 som byggde Göta kanal).

Isen blir så kall som luften är, det vill säga under riktigt kalla vinterperioder kunde isen bli flera grader under noll. När man förvarar isen i ett isolerat rum blir hela rummet kallt. Många gårdar hade sina egna mindre isdösar.

Där kunde man således knacka loss isbitar till hushållet åtminstone hela sommaren. Därefter fanns bara sågspånen kvar. På gårdarna användes ofta halm, som man hade gott om. Sådana gamla märkliga lämningar med sågspån eller halm på golvet finns nog lite här och var, utan att man inser innebörden.

Hade man is kunde man sedan till exempel göra glass. En glassmaskin vid den tiden bestod av en omrörare med en behållare i mitten där man placerade is och salt. En sådan köldblandning kunde gott och väl bli under minus 20 grader. Omrörningen som måste utföras under cirka en halv timme, fördelade temperaturen så att den omgivande glassmassan frös som den skulle.



*Isskåp var 1–1,5 meter höga, öppnades med ett lock eller med dörrar; hade dubbla väggar med zinkplåt invändigt. Isen lades in längst ner eller bredvid den del av skåpet som matvarorna hade sin plats på. Smältvattnet från isen rann ut genom ett rör; som ibland kunde stängas med en kran. Iskåpet på bilden finns att se på Göteborgs Remfabrik.*

*I senare modeller placerades isrummet ovanpå utrymmet där varorna förvarades. Smältvattnet rann då ned i kanaler mellan de dubbla väggarna. Ett sådant skåp var effektivare.*

*Foto: Einar Brodin*

Många gånger var det samma företag och manskap, vinterns iskarlar, som tog upp isen och sedan under de varma månaderna fick köra ut och leverera isen till privatpersoner, företag och andra som önskade is till att kyla sina matvaror.

Men det kunde även vara andra fraktföretag som levererade is. Fiskaffärer, mejerier, lantbruk, restauranger och hotell var storförbrukare av is. Grand Hotell i Stockholm använde under 1950-talet upp till två ton is dagligen i sin verksamhet.

Iskarlar eller isutkörare använde först häst och vagn för att frakta isen. Ibland kunde man se iskarlar med isblock på upp till 50 kg hängande som en kall ryggsäck på ryggen. Med åren gick man över till att använda lastbilar.

Idag har yrket som iskarlar ersatts av kylskåp och frysboxar. Den första frysboxen från Electrolux i Sverige kom 1956.

**PER ROSÉN**

Kanske kan vi få se en äkta iskarl under yrkesparaden på Arbetslivsmuseernas Dag 2020 i Skara? Har vi någon läsare som kan berätta mer om iskarlens yrkes historia, kontakta [ainar.brodin@navivast.se](mailto:ainar.brodin@navivast.se). Har ni kunskaper och berättelser från **“ett yrke som försvann”**

Hör av er till redaktionen via e-post; [nyhetsbrev@navivast.se](mailto:nyhetsbrev@navivast.se)

## Västra Götalands sju underverk



På Västarvets Facebooksida har i tre dagar under hösten pågått en omröstning om sevärda kulturmiljöer inom region Västra Götaland.

Från var och en av regionens 49 kommuner har nominerats ett objekt.

Under omröstningens tre dagar kom det in över 12 000 röster. Alla nominerade har fått röster.

De sju underverk som fick flest röster är i bokstavsordning:

- Akvedukten i Håverud, Melleruds kommun
- Bohus fästning, Kungälv kommun
- Hällö fyr, Sotenäs kommun
- Karlsborgs fästning, Karlsborgs kommun
- Läckö slott, Lidköpings kommun
- Stångehuvuds fyrhus, Lysekils kommun
- Torpa stenhus, Tranemo kommun

Tre av sju underverk i Västra Götaland är arbetslivsmuseer och finns med i NAV-kartan, som ex. Hällö fyr.

*Foto: Ingvar Kronhamn*

**TEXT: EINAR BRODIN**

# Åkessons loge och gårdsmuseum



Åkessons loge Foto: Folke Åkesson

**På Dalboslätten i Bodane, i Brålanda norr om Vänersborg, finns Åkessons loge och gårdsmuseum med jordbruksföremål, traktorer, och en gammaldags affär med originalförpackningar.**

**På logen, i fähuset, i stallet och på rännet finns mer än 2000 gamla bruksföremål, allmogesaker och husgeråd. Sommartid bjuder man upp till dans på logen, vilket man har gjort sedan 1974.**

## En gård med historik

Den hemvändande "svensk-amerikanen" Anders Olsson köpte gården 1904. År 1926 flyttade hans systerson Åke Larsson till Bodane och 1931 gifte han sig med Märta Svensson. Makarna övertog gårdens hemmansdel och lade ned ett omfattande arbete genom åren, bland annat med att uppföra nya ekonomibyggnader under 1930-talet, det som idag är gårdsmuseet.

Tvillingbröderna Hugo och Stig Åkesson föddes 1940 och växte upp på gården tillsammans med tre andra syskon. 1965 tog bröderna över föräldrahemmet som de sedan dess skött om tillsammans med Stigs fru Kerstin. Gården drevs fram till 1972 då driften avvecklades och marken arrenderades ut.

## Åkessons loge och gårdsmuseum

är ett arbetslivsmuseum som innehåller en mängd föremål som påminner om tider som flytt. Här flyttas du tillbaka till din eller dina föräldrars eller far- och morföräldrars barn-dom och uppväxt.

Gårdsmuseet kom till genom att bröderna Hugo och Stig rensade under hyvelbänken i maj månad 1972. Där fanns en mängd av intressanta handverktyg som då sattes upp på spånskivor, vilka nu pryder väggen mot "fähuset". Samma år togs de gamla hästredskapen upp på "fähusrännet".

Bröderna Åkesson har under åren byggt upp ett intressant och lärorikt gårdsmuseum när man har renoverat och tagit vara på föremål från gården och från bygden. Samlingen av redskap, verktyg med mera har genom åren kompletterats och därmed vuxit med allt sådant som inköpts på exempelvis auktioner.

Det är ett gediget arbete som gjorts för att rädda dessa oersättliga kulturföremål från en svunnen tid. Allt är noggrant uppordnat och överskådligt utplacerat tillsammans med de vackert textade skyltarna.







Vänersborgs Folkdansgille på Åkessons Loge  
Foto: Folke Åkesson

I våningen en trappa upp i magasinet finns ytterligare en utställning med burkar, flaskor, paket med mera som visar vilka hushållsartiklar som funnits samt husgeråd såsom porslin med mera. Mycket av detta är resultatet av att Kerstin under många år arbetade i affär. Det är hon som stått för hushållsutställningen och för utsmyckningen och puts i fähus och uthus. Dessutom har hon stått för bakning och servering av kaffe, smörgåsar och kakor till museibesökare och orkestrar.

Troligen finner man här allt som förekom i ett gammaldags jordbruk då detta idag omfattar över 2000 gamla allmoge- och bruksföremål.

### Åkessons loge

Här har det anordnats logdans i 45 år i följd under sommarmånaderna. Levande musik med bra orkestrar har bidragit till att detta blivit så uppskattat genom åren. Logdansen började 1974 när Stig och hans hustru gick en kurs i gammaldans. Den egna tomma logen användes då till danskursen.

Här föddes så en idé om att även fortsättningsvis använda logen till liknande kurser. Slumpen resulterade i att logen kom att användas till gammeldans hela den sommaren. Logdansens storhetstid var kanske främst under 1980-talet men den sociala biten har alltid varit en stor och viktig uppgift för Åkessons. De flesta besökarna kommer från närområdet i Dalsland när det vankas logdans under sommaren.

Danssugna kommer också från Uddevalla, Vänersborg, Trollhättan, Åmål och Säffle. Bussresor anordnas från bland annat Skaraborg och Värmland. Ibland händer det att man även kommer resande från Norge.

För de dansglada är logen ett populärt besöksmål, vilka numera mestadels är äldre besökare när det ska dansas, både modern och gammaldans, såsom schottis och polka.

Det är nog inte alla logdansbesökare som känner till gårdsmuseet och därför får de en glad överraskning när de upptäcker vad som finns innanför logdörrarna. I danslokalen pryds väggarna med alla sorters föremål, bland annat finns här en imponerande samling med krukor och krus från Gustavsberg, Höganäs och Rörstrand på en del av logens långvägg. I pausen brukar de medhavda kaffekorgarna komma väl till pass och det ges tillfälle att titta på alla gamla allmoge- och bruksföremålen. Dessa gamla ting väcker minnen till liv och det blir då också något att samtala om.

Detta gårdsmuseum erbjuder så mycket mer. Samlingen av hus beskriver livet på ett lantbruk under 1900-talet. Det äldre bostadshuset, det nyare som byggdes när nuvarande ägaren gifte sig, uthus med dass (både dubbelt och enkelt), höns hus, garage och naturligtvis logen. Allt är i gott skick, målat och i ordning.

Åkessons gård är väl värt ett besök om man nu skulle vilja ha ett utflyktsmål eller befinna sig i närheten.

OLA NILSSON

---

## Järnvägen i Västra Götaland – historia, idag och i framtiden

Välkommen till ett seminarium arrangerat av Prisma Västra Götaland, som belyser järnvägens historiska betydelse samtidigt som vi lyfter järnvägens situation idag. Fokus riktas på de regionala banorna i Västra Götaland, deras framväxt, betydelse och utmaningar i framtiden.

**28 november 2020 kl. 10–16 Innovatum, Trollhättan**

För mer information och anmälan se;  
[www.innovatum.se/aktiviteter/jarnvagen-i-vastra-gotland-historia-idag-och-i-framtiden](http://www.innovatum.se/aktiviteter/jarnvagen-i-vastra-gotland-historia-idag-och-i-framtiden)

HENRIK OLSSON



## Vänereskadern fick pris

Tommy Andersson i Maritimt i Väst besökte en konferens i Granada 24–26 oktober. Konferensen arrangerades av ECTN/ Christa och handlade om hur man kopplar ihop kultur med turism. Tio länder deltog.



Tommy berättar:

Det var riktigt intressant och jag fick många ideer! Jag var medbjuden till Granada av Prisma VG som Maritimt i Väst är aktiv i. Jag fick veta att det skulle vara en prisutdelning i samband med konferensen. Prisma VG/Västarvet m.fl. hade nominerat Maritimt i Väst och eventet Vänereskadern 2018.

Under avslutningsmiddagen var det prisutdelning och trevligt nog fick jag gå fram och ta emot ett tredje pris. Första pris gick till Lettland och andra pris till Rumänien. Prismagänget ansåg att Vänereskadern skulle vunnit.

Jag ser detta pris som en bekräftelse på att det maritima med skutor, sköyter, ångbåtar m.m. är riktigt attraktivt för turism, hamnar etc. Jag fick mycket frågor från andra länder om traditionsfartyg, västkusten m.m. Laguna de Venecia vill ha ett samarbete mellan sina traditionsfartyg och våra.

**TOMMY ANDERSSON  
MARITIMT I VÄST**

## Historiska maträtter: Ärter och ärtsoppa

Gråärter eller åkerärter odlades åtminstone redan under vikingatiden. Det äldsta fyndet i Sverige är ett bröd från järnåldern ca 500 f.kr. som hittades under en utgrävning i Östergötland. Brödet är bakat på grovmalda åkerärter och tallbark. Ärter odlades i större omfattning och var en viktig basvara under medeltiden då de omtalas i flera landskapslagar.

Den gula/vita ärtan uppkom genom mutationer och korsningar ur foderärtan. Den är mindre besk än gråärtan och lättare att bryta ner. Den gula ärtan tog därför över med tiden och man kan se att det är en brytningstid där både gråärter och gula/vita ärter används. Gråärtan används vid denna tid främst till mjöl.

Ärter var förhållandevis enkelt att odla, kunde växa i näringsfattig jord, lätt att lagerhålla över lång tid. Men dåtidens ärter hade inte samma höga kvalité som idag, men med högt matinnehåll passade den utmärkt till större gemensamma långkok, som kunde hållas varm under lång tid. Dåtidens ärter krävde längre koktid

Man kan lätt förstå att steget till den gröttliknande ärtsoppa inte var så lång. Ärtsoppa representerar den typ av matlagning där man lagade maten över öppen elden i en enda kittel i vilken man regelmässigt blandade vegetabiliska och animaliska råvaror.

Ärtsoppa är dessutom en relativt vanlig maträtt i Europa, i Nederländerna anses det vara deras nationalrätt. Även i Ryssland, Irak, Iran och i Indien med flera asiatiska länder serveras olika varianter på kokta ärter.

I Sverige har ärtsoppa med säkerhet funnits sedan 1000-talet. Ingredienserna är enkla, ärter, spad och bitar från kokt fläskkött, lök och peppar, så blev det en utmärkt god och enkel maträtt och ett bra alternativ till kål och rovor som till vardags var vanligt tilltugg till fisken och fläsket. På senare tid har tillkommit kryddor som senap, timjan och mejram. I Bohuslän och åt man sina kokta ärter med spekesill (salt sill).

Det var inte så konstigt att ärtsoppa blev populär i det militära och på slagfälten, då vikten på torkade ärtor är låg, lätt att transportera i större mängder och mättar magen även utan tilltugg som kött och fisk.

Att "ärter med fläsk" blivit torsdagsmat i Sverige beror sannolikt på att fredagen under katolsk medeltid var fastedag och att en sådan dag brukade föregås av en stadig och rejäl måltid.

Av tradition i finare familjer serverades varm punsch till ärtsoppa. Det finns ingen dokumenterad förklaring till det, men troligen härstammar skicket från 1700-talets officersmässar, där punschen sades "minska s.k. väderspänningar". Denna tradition upptogs av nationalromantiska studenter i samband med 1800-talets nationalism där punsch konsumerades friskt.

Ärtsoppa med fläsk hörde till författaren August Strindbergs absoluta favoriträtter. Han kallade den "**Gudamat**"

Läs mer om ärter och mattraditioner på;  
[www.sprakochfolkminnen.se/matkult/baljvaxter/arter.html](http://www.sprakochfolkminnen.se/matkult/baljvaxter/arter.html)

**PER ROSÉN**

# Kring en förenings arkiv



*Handlingar ur Trollhättans arkivförening Foto: Patrik Aexandersson*

En förenings arkiv är en samling av handlingar som bildas till följd av en förenings verksamhet. Benämningen arkivbildare används, detta för att knyta föreningen till sitt specifika arkiv. Till exempel är anrika brottningsklubben i Trollhättan, Trollhättans Atletklubb, just arkivbildare till Trollhättans Atletklubs arkiv i Trollhättans Föreningsarkiv.

## Kring föreningsarkiv och dess service

Runtomkring i landet finns flera geografiskt avgränsade föreningsarkiv med sitt specifika upptagningsområde. Organisationen med en arkivförening är vanligt förekommande, såsom Trollhättans Arkivförening i Trollhättan. Genom att en förening blir medlem i en sådan arkivförening, kan man sedan åtnjuta de tjänster som ges till medlemsföreningar. I detta ingår ofta lagringsyta i klimatanpassade och stöldskyddade arkivlokaler samt service av arkivarier. Arkivarierna arbetar dels med så kallat ordnande och förtecknande. Det vill säga, iordningsställande och registrering av handlingar för framtida lagring och bevarande. Dels arbetar arkivarierna med forskarservice till medlemsföreningar och till externa forskare och intresserad allmänhet.

## Varför ska man bevara sin förenings handlingar och arkivera dem?

Naturligtvis ur juridisk synpunkt. Man säkerställer att man kan gå tillbaka och se vilka beslut som tagits i föreningen. Men också för att dokumentera sin föreningsverksamhet sett ur ett historiskt perspektiv. En förenings gamla handlingar, såsom protokoll, bilder och annat blir snart historiska skatter och något som ofta också är intressant för forskare från allmänheten, även utanför den egna föreningen. I föreningsarkiv kan man till exempel följa en internationellt framgångsrik idrottsman eller idrottskvinns tidiga juniorårs resultat, eller ta reda på om ens släkting var med och grundade en historisk varvsförening på 1950-talet.

Här hittar du ert närmsta föreningsarkiv:  
<http://www.arkivportal.nu/>

**PATRIK ALEXANDERSSON**  
**INNOVATUM**